

F. C. BARTLETT

AZ EMLÉKEZÉS

Budapest, 1985. Gondolat

Bartlett ezt a tanulmányát 1932-ben írta. Némely témakörben a tudomány már meghaladta álláspontját, mégsem csupán tudománytörténeti érdekesség a Magyarországon először 1985-ben megjelent könyv.

A szerzőtől ma is sokat tanulhatunk — ezt hamarosan észreveszi az olvasó, amint a mű tanulmányozásába kezd. Máig is követendő komplex problémamegközelítési gondolkodásmódja, miszerint az egyes jelenségeket összefüggéseikben és más jelenségekkel való kapcsolataikban kell vizsgálni. Élesen tiltakozik a jelenségek izolált, egymástól elkülönített vizsgálati megközelítése ellen. Ezen a ponton jelenik meg Bartlett újabb érdeme: a kísérleti pszichológia élettellivé válik nála; nemcsak egy adott jelenséggel foglalkozik, hanem a különböző, azt befolyásoló tényezők sokaságával. Bartlett jóval megelőzve korát, a később felfedezett rendszerelmélet alapszemléletére érez rá kutatási koncepcióiban. Ebből következően az emlékezést, észlelést, képzeletet, a konstruktív gondolkodást sem mint egymástól független működést vizsgálja, hanem ezek kapcsolatainak tanulmányozására fekteti a hangsúlyt. Ugyanabból a problémamegközelítési módból adódóan a könyv több helyen (főleg a szociálpszichológiai fejezetben) nem a felmerülő problémára való egzaktt választadást helyezi előtérbe, hanem az elképzelhető valószínűségi tendenciákat tárja fel, a lehetséges választ a problémára. Ezeknek további tanulmányozását az utókorra bízta.

A könyv szerkezeti felépítettsége is hozzájárul ahhoz, hogy a szöveg könnyen követhető az olvasó számára. Az egyes fejezetek felépítése lényegében nem változik; a probléma bevezetését a konkrét kísérleti módszer leírása követi, majd a kísérleti eredmények, s végül a következtetések. Az egyes fejezetek egymáshoz is szervesen kapcsolódnak. A szerző a későbbi, más területen kapott eredményeit a korábbiakkal összeveti, ezáltal mondanivalóját szinte egységes láncra fűzi. A könyv stílusa is elősegíti, hogy az olvasó érdeklődését felkeltsse.

A mű szerkezetileg két fő egységre tagolódik. Az első nagy egység Bartlett kísérleti lélektani eredményeit mutatja be, a második pedig az ehhez kapcsolódó szociálpszichológiai elképzeléseit.

Az első fejezet megismertet bennünket a kísérleti pszichológia kialakulásával, gyökereivel. Bartlett a negatív hagyományok felülbírálása mellett

érvel. A statisztikai megközelítésmóddal szemben is kétségei vannak, leg-
alábbis óvatosságra int annak alkalmazásakor.

A második és a harmadik fejezet az észlelés és a képzetalkotás probléma-
körét vizsgálja. Már itt megjelenik a keret vagy séma alkalmazásának gondo-
lata. Eszerint bármely személy egy bizonyos helyzetben magával hozza korábbi
különböző tendenciáit, s az adott pillanatban megjelenő ingeranyagot össze-
kapcsolja ezekkel. Tehát az észlelés során egy korábbi perceptuális mintához
való hozzáillesztés történik. Ezt a mintát — más szóval keretet vagy sémát
— elemzés nélkül, tudattalanul használjuk.

A következő öt fejezet az emlékezés több irányú megközelítését tartal-
mazza. Bartlett kétféle ingeranyagot használt kísérleteiben: képi és verbá-
lis anyagot. Újat hozott a metodikában is, legnevezetesebb módszere az ismé-
telt reprodukció. A kísérleti személyek tanulmányoznak egy történetet vagy
rajzot, majd különböző hosszúságú időszakok elteltével reprodukálniuk kell
az eredeti anyagot. A kutató minden helyzetben azt tapasztalta, hogy a pon-
tos felidézés kivétel, s nem szabály. Bartlett többek között a következő
főbb jelenségekre figyelt föl a többszöri felidézés nyomán:

— A forma és a visszaadott részletek nagyon gyorsan sztereotipizálódnak,
majd ezután már kevésbé változnak (az ingeranyag elveszíti minden meg-
lepő fordulatát, látszólagos következtelenségét, s rendezett, hagyományos
anyaggá válik).

— Megjelennek az adott csoportra jellemző konvenciók.

— A szövegek visszamondásakor minden esetben jelentkezett a tömörítés,
a történet lerövidítése.

A kilencedik és a tizedik fejezetben az észlelés, felismerés, emlékezés
folyamatainak tisztázását, egymáshoz való viszonyulásuk feltárását találjuk,
majd a szerző leírja elméletét az emlékezetről. Az emlékezés a sémák segít-
ségével történik. A séma Bartlettnél múltbeli reakciók, múltbeli tapasztala-
tok aktív szerveződését jelenti, mely a jól alkalmazkodó szervezeti reakció-
nál mindig működésbe lép. A szerző kiemeli az emlékezet konstruktív jelle-
gét, s azt, hogy a szervezési sémánk nagymértékben a jelen tapasztalatoknak
a múltbeliakkal való integrálásán alapul. A konstruktív jelleg abban is meg-
mutatkozik, hogy a kísérleti személyek gyakran kitaláltak más, az ingeranyag-
ban elő nem forduló tényeket, valamint nem emlékeztek bizonyos jelenlévő ré-
szekre. Ez az anyag iránt mutató attitűdjeink befolyásoló szerepét bizo-
nyítja.

A könyv második nagy alfejezete szociálpszichológiai tanulmány, amely a
korábbi kísérleti lélektani rész problémáinak továbbvitele szociálpszicholó-
giai területen.

Bartlett meghatározza a csoport fogalmát, feltárja annak számos törvényszerűségét. (Például állandó szokások, intézmények, hagyományok, érzelmek kialakulása.) A csoportnak — véleménye szerint — van vérmérséklete, jelleme. A csoport törvényszerűségeivel azért foglalkozik Bartlett, mivel korábbi kísérletei során kiderült, hogy a felidőzésnek mind a módját, mind az anyagát döntően meghatározzák a társas hatások.

Bartlett könyvének olvasásakor figyelembe kell venni a mű keletkezési időpontját, így elsősorban a szerző problémamegközelítési módjára, alapkoncepciójára érdemes a figyelmet fordítani (hacsak nem tudománytörténeti szempontból veszi kézbe a könyvet az olvasó). Ezt az is indokolja, hogy Bartlett alapkoncepciói az utóbbi időben ismét a figyelem középpontjába kerültek, elsősorban a modern pszicholingvisztika megjelenésével.

Gyöngyösiné Kiss Enikő